

ներու միութեամբ ինչ հոգին: Այդ իսկ կը բացատրէ Պայքընի հրաշալի հաւատք եթէ միայն իրաւ ըլլար: Պայքընի վեհեմէրի հասնելուն և Ս. Ղազարու միաբանութեան հետ յարաբե-
րութեան այս նկարագիրը ներկայացուցի ձեզ, լուսաբանելու համար թէ ինչպէս Միութեանները իրենց խաղաղիկ եւ անուշ կեանքով ու վարուելակերպով ջա-
նացին բուժել բանաստեղծին սիրտն ու նէն.

Ա. Բ. Բ. Ա. Յ

Եկել եմ փրկելու համար, ո՛չ կործանելու
Չէի՛ կամենայ հետախոյզ լինիլ զաղտնի հոգւոյդ մէջ
Բայց եթէ ճիշտ են այս շշուկները
Դեռ ժամանակ կայ ապաշխարանքի և ողորմութեան:
Հաշտուի՛ր ճշմարիտ եկեղեցու հետ,
Եւ եկեղեցու միջոցաւ հաշտուի՛ր քու Աստուծոյ հետ:

Մ. Ա. Ն. Ֆ. Բ. Տ

Ես լսում եմ քեզ, պատասխանս այս է
Ինչ էլ որ լինիմ, կամ եղած լինիմ,
Մնում է սոսկ իմ և երկնքի մէջ,
Չեմ ընտրիր երբեք մի մահկանացու իբր ինձ բարեխօս,
Մեղանչե՛լ եմ ես կանոններիդ դէմ
Ապացուցի՛ր այդ և պատժիր:

Ա. Բ. Բ. Ա. Յ

Որդի՛ս, ես չի խօսեցի՛ պատժելու մասին
Այլ ապաշաւի, և ներողութեան,
Եւ քեզ է մնում դրա ընտրելը. գալով թողութեան,
Մեր եկեղեցին ու ջերմ հաւատ
Ինձ իշխանութիւն տուել են գոնէ հարթել շաւիղը
Մեղքերից դէպ ի բարձրագոյն յոյսեր
Եւ աւելի սուրբ մտածութիւններ:
Իսկ առաջինը երկինքին թողունք
« Լոկ ի՞նչ է վրէժը », ասում է Տէրը, և նրա ծառան
Երկիւղածութեամբ արձագանգում է ահաւոր խօսքը:

Մ. Ա. Ն. Ֆ. Բ. Տ

Լսի՛ր ծերունի, չկա՛յ սուրբ մարդկանց ո՛չ մի զօրութիւն
Ոչ տեսք արտաքին, ոչ ծով ու տանջանք,
Ոչ մի բընածին չարչարանք այն խոր յուսահատութեան,
Որ խղճի խայթն է,
Եւ ինքնին բա՛ւ է
Երկինքը դժոխք դարձնելու համար:
Չկա՛յ ապագայ ոչ մի տուայտանք,
Որ հաւատարմի այն դատաստանին,
Որով ինքն իրեն դատապարտողը իրեն պատժում է:

Ա. Բ. Բ. Ա. Յ

Այդ բոլորը լաւ, բայց այդ բոլորը կարող է անցնիլ
Եւ տեղը կը գայ փրկաւէտ մի յոյս:

Մ. Ա. Ն. Ֆ. Բ. Տ

Աւա՛ղ, շատ ուշ է:

Ա. Բ. Բ. Ա. Յ

Երբեք շատ ուշ չէ՛ հաշտուիլ հոգուդ հետ
Եւ հաշտեցնել հոգիդ երկնի հետ: Ո՛չ մի յոյս չունիս:
Տարօրինակ է, նոյնիսկ վերելից յոյս կտրողները,
Դարձեալ երկրի վրայ դեռ իրենց համար,
Մի ֆաւտագիւակաւ յոյս են ստեղծում,
Եւ կառուում միտման այն անգոր ճիւղին, խեղդուող մարդու պէս:

Մ. Ա. Ն. Ֆ. Բ. Տ

Իրա՛ւ է, հայր սուրբ, ես էլ այդպիսի դեռահաս տեսիլք
Այդպիսի ազնիւ վերասլացքներ շա՛տ եմ ունեցել,
Ես էլ եմ ճգնել այլ մարդկանց միտքը իմը դարձունել.
Նրանց որ ազգէ՛ր լուսաւորել են: Եւ վեր՛ խոյանալ
Չըզիտեմ. մինչ ո՛ւր, ո՛վ գիտէ գուցէ ընկնելու համար
Բայց ընկնել լերան ջրվէժի՛ նման:

Ա. Բ. Բ. Ա. Յ

Եւ ինչո՞ւ այդպէս:

Մ. Ա. Ն. Ֆ. Բ. Տ

Չը կարողացա՛յ աննկուն ոգիս խոնարհեցունել,
Քանի որ պէտք է իշխել ուզող ծառայել գիտնայ
Լինել կենդանի ստախօսութիւն,
Եւ խիստ ստո՛ր է ամբոխի կոյտը,
Արհամարհեցի նախրին խառնուիլ, թեկուզ իբրեւ պետ,
Ոչ էլ գայլերին, մինա՛կ է առիւծն, այդպէ՛ս եմ և ես:

Ա. Բ. Բ. Ա. Յ

Ես սկսում եմ, աւա՛ղ երկնիւ որ էլ քեզ համար
Օգնութիւն չի կայ ոչ երկնից ոչ էլ իմ այս կոչումից.
Բայց այդպէս ջահիլ, ... դարձեալ կ'ուզէի ...

Մ. Ա. Ն. Ֆ. Բ. Տ

Ծերունի, կարգըդ յարգում եմ,
Եւ ազնաւում եմ քու ծերութիւնից,
Բիրտ մի՛ սեպեր ինձ, այլ ես աւելի քե՛զ եմ խնայում
Այսպէս ուրեմն մնաս բարով...

Ա. Բ. Բ. Ա. Յ

Ի՛նչ ազնիւ էակ կարող էր լինել
Նա ունի բոլոր ուժն ու կորովը որ ընդունա՛կ է

Այսպէս փառաւոր տարերքից կազմել ազնիւ մի էակ,
 Միայն թէ նրանք խելացիօրէն բաղադրուէին,
 Այսպէս ինչպէս կայ, մի զարհուրելի քառօս է միայն
 Լոյս և մեծութիւն և հոգի և հող, և կիրք, սուրբ խոհեր,
 Այո՛, կը կորչի, բայց պէտք չէ՝ կորչի, մէկ էլ կը փայլի.
 Այսպիսիներն են փրկութեան արժան:

Մանֆրէտի երրորդ երգին չորրորդ տե-
 սարանին մէջ հայ Աբբան, Ագեբեան կամ
 Սոմալեան, նորէն փորձեց ու եկաւ Ման-
 ֆրէտի մօտ, որ հպարտօրէն մերժեց դար-
 ձեալ և աչքերը փակեց աշխարհի լոյսին:
 Եւ սակայն Մանֆրէտը գրած միջոցին,
 վանքի սենեակին մէջ, Պայրըն իրօք կը
 մտածէր թէ հոգեկան այն ահաւոր հի-
 ւանդութիւնը, որ անյուսուածիւն կը կոչ-
 ուի, պիտի սպաննէ զինքը:
 Կեանքը սակայն, հետզհետէ աւելի
 հանդարտ, խաղաղութեան այդ վայրին
 մէջ սկսաւ վերագտնել հին թոխները:
 Ծերունագարդ Միխիթարեանը վերի տրա-
 մախօսութեան մէջ կ'ըսէր Մանֆրէտի, —
 (Պայրընի).

— Նոյնիսկ վերելից յոյս կորուցները
 Գարձեալ երկրի վրայ, դեռ իրենց համար,
 Մի ֆանտազիական յոյս են ստեղծում,
 Եւ կառուում մտում այդ անգոր ճիւղին, խեղդուող
 մարդու պէս:

Երկու տարուան հոգեկան ու ֆիզիքա-
 կան և մանաւանդ բարոյական հիւանդու-
 թեանց ժամանակ՝ վենետիկի հայ վանքը
 եղբայրական գործի և համակրութեան
 Մանֆրէտի վերքերուն, և ամէն օր քիչ
 մը աւելի՝ երկու ֆանտազիական յոյսեր
 ստեղծեց: Առաջինը՝ իտալական միութեան
 և բացարձակ անկախութեան յոյսն էր,
 զոր Գարպոնարինները դաւադրական մի-
 ջոցներով կը հետապնդէին:
 Ինչպէս ըսած էի արդէն, ծերունի կամ-
 պան, Գարպոնարիններու պետերէն մին,
 իր աղջիկը կ'ամուսնացնէր կոմս Կիչիո-
 լիի հետ՝ պարզապէս օգտուելու համար
 անոր ազդեցութենէն ու զրամէն՝ ի նպաստ
 իտալական միութեան և ազատութեան
 գաղտին: Սակայն կամպայի հաշիւները
 յօգս ցնդեցան, վասն զի ցոփակեաց
 ծերը շուայտութեամբ սկսաւ մտնել իր

ստացուածքը: Միւս կողմէ թերեզա կ'ա-
 տէր զանի, որովհետեւ Հայոց վանքէն
 մեկնած միջոցին ստորին բառ մը նետած
 էր իր ճակտին, զրպարտելով թէ՛ Լորտին
 անունը տալուն մէջ ցոյց տուած էր մե-
 ղապարտութեան ապացոյց մը: Թերեզան
 հպարտ, ազնուական և կիրթ՝ զգաց ան-
 միջապէս իր ներքին աշխարհին փուլուցում
 և ուզեց իր սիրտն ամբողջովին նուիրել
 Պայրընի:
 Օր մը վենետիկի Գարպոնարինները մօ-
 տեցան բանաստեղծին և խնդրեցին որ
 իրենց շարքերուն մէջ մտնէ յանուն իտա-
 լական միութեան և ազատութեան: Հաս-
 տատեցին ամերիկեան օթեակ մը և անոր
 պետ ընտրեցին Պայրընը ֆարօ տի Ամե-
 րիքանօ տիտղոսով:
 Կամպա հայր ու որդի (այս վերջինը
 Պայրընի կողմէ ազատուած էր Լեման լճին
 մէջ) միշտ բանաստեղծին հետ էին: Մինչ
 Կիչիոլի սաստիկ կերպով զայրացած էր
 որ պարագաներու բերմամբ Պայրըն և
 Թերեզա իրարու կը հանդիպէին: Հակա-
 ոակութիւնը ծայր տուաւ Կիչիոլի ամու-
 սիններուն միջեւ, և որովհետեւ իսկապէս
 ամուսիններ չէին և չէին կրնար ըլլալ՝
 ծերուկ կոմսը ուզեց շահագործել երկու
 սիրահարներու զգացումները և փոխառու-
 թեան անունին տակ հազար անգլիական
 ոսկի ուզեց: Պայրըն զգուանքով մերժեց
 այդ առաջարկը:
 Կիչիոլի ամուսինները ամէն վայրկեան
 կուռի մէջ էին, մինչեւ որ Թերեզա դի-
 մեց պատկան իշխանութեան և ամուսնա-
 լուծում պահանջեց: Այդ ատեններն էր
 որ ծեր կոմսը՝ վարձու մարդասպանի մը
 միջոցաւ Պայրընը վերաւորել տուաւ: Բայց
 Թերեզա՝ անսահման նուիրումով խնամեց
 բանաստեղծին վերքը, որուն՝ քիչ ատե-
 նէն՝ հետքն իսկ չմնաց:

Պայրըն դարձաւ վենետիկ, որովհետեւ
 կարելի է ըսել թէ՛ սէր ու դաւադրու-
 թիւն իր հոգւոյն մէջ երկրորդական գծի
 վրայ կը գտնուէին, առաջին գծի վրայ
 ըլլալով Ս. Ղազարը, իր Մըրբէյի գրա-
 ծին համեմատ՝ « իր հայրը, իր հայ հայ-
 րը, Հ. Յարութիւն Վրդ. Ագեբեանը »:
 Մանֆրէտի երկրորդ երգին տուած ցըն-
 ցումն հաւասարեցաւ Չայլտ Հարոլտի
 առաջին երկու երգերուն կայծակնային
 արագութեամբ սրընթաց համբաւին ու
 փառքին:
 Քիչ ատեն հանգչեցաւ, սակայն միշտ
 շարունակեց իր հին մարզանքները: Լի-
 տոյի մէջ վեց գտարիւն ձիեր ունէր.
 օրական երեք ժամ անդադար ձիավարու-
 թիւն կ'ընէր, շատ անգամ մէկ ձիէն միւ-
 սին վրայ կը ցատէր, զոր Ֆլեշէր կը
 բռնէր միշտ պատրաստ: Օրական գոնէ
 երկու ժամ կը լողար: Օր մը ճիշտ չորս
 ժամ ու տասը վայրկեան լողաց Լիտոյէն
 Ս. Ղազար և շրջակայքը: Այլեւս իր հին
 կեանքի մոլեռանջ ընթացքը չէր շարու-
 նակեր:
 Ապարանքին մէջ վայրի և ընտանի
 կենդանեաց հաւաքածոյ մը ունէր, որոնք
 երբեմն դէմ առ դէմ բերելով՝ անոնց
 մտնչիւններէն ազդուած՝ կաղ ոտքով կը
 սկսէր պարել:
 Իրեն հին երկրպագուները և նոր թըշ-
 նամիները Լոնտոնէն մասնաւոր լրտես մը
 դրկեցին. ապա Լոնտոնի մէջ ցնծութեան
 հանդէսներ սարքեցին և ցրուեցին ծաղ-
 րանկար մը՝ ուր Պայրըն կը ներկայացուէր
 դժոխքին զրան առջեւ գառագիղի մը մէջ
 բանտուած, սատանայի դէմքով ու պո-
 չով, շրթունքին վրայ սրինգ մը, որով
 իր վայրի կենդանիներուն պարել կու-
 տար դիւային պարերգներ նուագելով:
 Վանքին սենեակին մէջ Լորտ Պայրըն
 տեսաւ իր ծաղրանկարը, և արհամարհա-
 կան ժպիտով մը ուս թոթուելով՝ զամ-
 րիւղին մէջ նետեց զայն, յետոյ ապո-
 ղոնեան լայն ճակատը ծռեց իր ձեռագիր
 ոտանաւորներու կոյտին վրայ:
 Չայլտ Հարոլտի չորրորդ ու վերջին

երգը վանքին գրասեղանին վրայ սկսած՝
 արագօրէն լմնցնելու վրայ էր: Մանֆրէտի
 երրորդ ու Հարոլտի չորրորդ երգերուն
 այս գրասեղանին վրայ հնչելը՝ կ'ողողէ
 զայն իսկական անմահութեան մշտնջե-
 նական արշալոյսով: Ուխտաւորի եղած
 է ան հարիւր քսան տարիէ ի վեր, և
 1841ին, Պաւիերայի Լուտուիկ Ա բանա-
 ստեղծ թագաւորը հոն ուխտի գնաց, ուր
 օր մը, արշալոյսին, իր ոգեշունչ բանա-
 ստեղծութիւնը գրեց, որ սապէս կը սկսի.
 « Այս վանքին որմերուն մէջ այնպիսի
 հանգիստ մը կը գտնեմ՝ զոր աշխարհ չի
 տար մեզ այլուրեք: Եւ նա, որմէ արդէն
 վաղուց փախած էր այս հանգիստը, և
 որ մերկայոյզ կը ծփար ալեաց մէջ, ինք,
 Պայրըն, ճաշակեց զայն այստեղ, բայց
 չկրցաւ պահել զայն իր սրտին մէջ »:
 Բոլոր տուեալներն ունիմ, սակայն կը
 նախընտրեմ յիշել միայն երկու բառով՝
 թէ Պայրըն իտալական միութեան ու ան-
 կախութեան աշխատող յեղափոխական
 կազմակերպութեան օգնեց մեծաքանակ
 գումարներով և իր անուան ու սրտին
 հմայքը ամբողջովին վերոյիշեալ կազմա-
 կերպութեան տակ դրաւ: Սակայն դեռ
 ժամանակն հասած չէր: Իտալիան ինքնիր
 մէջ պառակտուած էր և թափուած բոլոր
 ճիգերն անգոր և ապարդիւն անցան: Եւ
 երբ յեղափոխական ծրագիրները ներքին
 կամ արտաքին ճնշումի տակ անյաշողու-
 թեան մատնուին, ամբոխը կը վերագրէ
 զայդ պետերու անկարողութեան ու երէկ-
 ուան կապիտոլէն կ'առնէ զանոնք և կը
 տանի այսօրուան դարպեան ժայռին:
 Մեթերնիխի բռնակալ Աւստրիոյ դի-
 ւանման դիւանագէտին լրտեսները զգացին
 վտանգը: Պայրըն ստիպուեցաւ Թերեզան
 ապահով երկիր մը տանիլ (որուն ամուս-
 նալուծումը զերծ կը կացուցանէր երկուքն
 ալ օրինաւոր հետապնդումէ) և իտալական
 յեղափոխութիւնը վերաւոր սրտով թողուլ՝
 քաղաքացիական կրթութիւն ստացող եւ
 անձնագոհ փաւուրներու, Մածծիներու և
 կարիպալտիներու սերունդին:
 Այդ տարիներու ընթացքին Մանֆրէտն

